

(ez a név a keresztény isten megjelölésére szolgált) és a borús, mennydörgős eget megszemélyesítő *Perkunas* (az egyetlen pogány balti isten).

A pogány baltiak lényegében a kereszténység felvételeig a természetvallás eredeti képzetkörében, a mágián, valamint a természeti tárgyak (például kigyók, fák, berkek, kövek vagy az örökké égő tűz) átlelkesítésén és kultuszán alapuló ún. polidoxia világában éltek. A keresztény térítőik szemében mindez „babonáságot, bálványimádást, fetisizmust, mágiát-bűbájosságot..., vallásilag elítélendő, hamis más-ként gondolkodást jelentett”. A „bűnös” balti polidoxiát leleplező-megbélyegző mentalitás megnyilatkozásait Bojtár az *interpretatio christiana* fogalomkörébe vonja. Ez iránt a középkori *fallacy* iránt sokkal megengedőbb, mint az *interpretatio romana* iránt: „magam a modern neomitológusokat is az *interpretatio romana* kései alkalmazóinak tartom, akikkel szemben a történeti szemléletmód képviselői joggal támaszkodnak inkább az *interpretatio christiana* hagyományára”.

A balti pantheon fellengzős képzetei helyére tehát ebben a könyvben a szerény, ám hiteles természetvallás kerül. Z. Ivinskis szép szavaival szólva a természetet és magát az ember életét is „a dologi istenségeknek a megszámlálhatatlan sokasága szőtte át meg át, amelyeknek ugyanúgy nem volt személyes léte, mint ahogy tulajdonneve sem volt”. Az éjszaka és nappal határán, írásbeliségtől alig érintett elzártágban élő kis északi népek természetes tudatformája a folklór: az írott kultúra is vissza-vissza-fordul a megfoghatatlan és valószerűtlen szájhagyományozó tradícióba. A balti polidoxiáról írt – egyébiránt teljesen „objektív” – fejtegetésekben a szerző általános érvennyel fogalmazza meg a baltiakra vonatkozó „szubjektív” mondandójának lényegét: Egy szinte aranykori állapotban létező, megváltatlan, „néma természeti tüneményként” élő, valószerűtlen népek kínál történelmet. Ez a történelem Bojtár számára is tartogat valamit: a felfedezés, a megértés és a kíváncsiság öröme: „a szabadság terét”.

Ács Pál

NYELVÉSZETTÖRTÉNETEK

H. Tóth Imre: *A nyelvtudomány története a XX. század elejéig. Csomópontok és átvezető szalak* Savaria University Press, Szombathely, 1996. 211 oldal, 500 Ft

Máté Jakab: *A 19. századi nyelvtudomány rövid története* Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997. 216 oldal, 1148 Ft

Máté Jakab: *A 20. századi nyelvtudomány történetének főbb elméletei és irányzatai* Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998. 359 oldal, 2053 Ft

Robert Henry Robins: *A nyelvészet rövid története* Fordította Siptár Péter Osiris Kiadó-Tinta Kiadó, 1999. 294 oldal, 1680 Ft

A közelmúltig magyar nyelven nem volt átfogó nyelvészettörténet, aki magyarul próbált tájékozódni, legfeljebb résztanulmányokra (például Szemerényi, 1992), illetve gondosan annotált szöveggyűjteményekre (Telegydi, szerk., 1968, Havas, szerk., 1977) támaszkodhatott. Idegen nyelven viszonylag könnyen elérhető források voltak a keletnémet kiadványok (Amirova et al., 1980, Helbig, 1973), s a nagy világnyelvek mellett többek között románul is évtizedek óta van átfogó nyelvészettörténet (Graur & Wald, 1977). Az 1990-es évek végén viszont megmagyarázhatatlan bőséggel jelentek meg magyarul nyelvtudomány-történetek. H. Tóth Imre e tudomány történetét a görögöktől Saussure-ig, illetve a XX. század elejéig tekinti át, Máté Jakab egy-egy kötetet szentelt a XIX. és XX. századi nyelvészethez, R. H. Robins könyve (1967) naprakészre átdolgozott változatának magyar fordítása pedig szintén a görögöktől és indiaiaktól, de napjainkig tekinti át a nyelvtudomány fejlődését, s függetlenül Cser Andrásról rövid magyar nyelvészettörténetet is tartalmaz (266–286.).

A nyelvtudomány-történet legalábbis az 1980-as évektől önálló szaktudományi ágazatnak számít (Terts, 1981), s a tudománytörténeti munkák szerzői episztemológiai hozzáállásuk szerint is különböznek. A négy kötet három (Cser Andrásal négy) szerzőjének kö-

zós vonása, hogy távolról sem kuhniánus szellemben ismertetik tárgyukat (bár Máté röviden ismerteti Kuhn némely gondolatát, 1997: 13–16., s főművét bibliográfiában Robins is említi, 15.), továbbá hogy – Máté Jakob esetében érthetően – előszeretettel feledkeznek meg a korai keleti nyelvészekről (a maszoréták, az indiai Pánini, a kínai Shen Yue stb.). Kuhniánus szellemben a nyelvtudomány történetét dióhéjban úgy lehetne felvázolni, hogy egy-egy új paradigma (tudományos elmélet és metodológia) a nyelvnek mindig más-más alapvető tulajdonságát helyezte előtérbe. A hagyományos filológiát és normatív nyelvészetet felváltó történeti-összehasonlító paradigma a nyelv változékonyságát, a strukturalista rendszerűségét, a generatív pedig kreativitását hangsúlyozta. Bizonyos értelemben tehát a különböző paradigmák képviselői nemcsak szemléletüket és módszereiket illetően térnek el – mégpedig gyökeresen és látványosan – egymástól, hanem tulajdonképpen vizsgálódásaik tárgya is merőben eltérő. Mindenesetre a különböző paradigmák vezérgondolatai meglehetősen triviálisak: a történeti-összehasonlító az, hogy a nyelv az idők folyamán szabályszerűen változik, a strukturalistáé az, hogy rendszert alkot, a generatív az, hogy véges eszköztárral elvben végtelen számú mondatot alkothatunk. (A nyelvtudomány korszakairól, a paradigmaváltásokról a nyelv tulajdonságaiból való eredeztetéséről: Szemerényi, 1992.)

Ami a korai nyelvészetet illeti, Robins és H. Tóth egyaránt egy-egy fejezetet szentel a görög, a római és középkori nyelvészetnek, ezután a reneszánsz és a rá következő időszak (humanizmus és reformáció), majd „*a modern kor hajnala*” (Robins), azaz „*A nyelvtudomány a XVII–XVIII. században*” (H. Tóth) következnek. A nyugati tudomány – mivel hasonló előfutárok a XVIII. század második felében és a XIX. század elején már másutt is akadnak – előszeretettel feledkezik meg Sajnovics János és Gyarmathi Sámuel munkásságáról. Nem mulasztja el viszont részletesen tárgyalni őket H. Tóth (100–103.), s röviden Máté (1998: 42–43.), Cser (276.), sőt Robins (189.) is megemlékezik róluk. A történeti-összehasonlító paradigma megalapozóinak a dán Rasmus Raskot, valamint a német Franz

Boppot és Jakob Grimmet szokás tekinteni. Grimmről szólva H. Tóth Imre megemlíti, hogy „*a híres jogtörténésznél, K. L. [helyesen: Friedrich Carl, KSA] Savignynél folytatott jogtörténeti vizsgálatok ébresztették fel benne a történeti vizsgálódás iránti érdeklődést*” (110.). Ezt a mozzanatot Gombocz Zoltán (1997: 74–75., 79., 207.) és Robert Austerlitz (1991) is döntőnek tartotta a nyelvtudomány kialakulását illetően.

A XIX. század nyelvészete valószínűleg elméletileg sem egyértelműen a fossziliák világába tartozik. A konkrét elemzések körében például Paul Kiparsky mutatott rá, hogy Franz Bopp micsoda stuktúralátással, milyen frappánsan elemezte a szanszkrit igealakokat. Bopp az indoeurópai konjugációk végződéseit névmásokból és a kopula alakjaiból próbálta levezetni („agglutinációelmélet”), és ennek során a szanszkrit igealakok eredetét is vizsgálta (1816: 36–37.). Kiparsky átfogalmazása (1982: 176–177.) Bopp elemzéséről a következő:

	-(a)ya -te	
aktív <i>karoti</i> „csinál”	–	–
mediális <i>kurute</i> „csinál magának”	–	+
passzív <i>kriyate</i> „megcsinált”	+	+
kauzatív <i>karayati</i> „csináltat”	+	–

Bopp észrevette tehát, hogy egyes szám harmadik személyben a mediális és a passzív, illetve a passzív és a kauzatív közös morfológiájú.

A történeti-összehasonlító paradigmát a XX. század elején a strukturalista váltotta fel, elsősorban Ferdinand de Saussure hatásának köszönhetően, s egy sor strukturalista irányzat (a prágai és a genfi iskola, a koppenhágai glosszematika, az amerikai deskriptív nyelvészet) jött létre, melyeknek tanításai magyarul jól hozzáférhetők Antal László monumentális szöveggyűjteményéből (1981–1986). Noam Chomskynak köszönhetően a strukturalista paradigmát 1957-től fokozatosan a generatív váltotta fel, s a modern, látványos technikái apparátus (szabályok, ágrajzok, címkézett zárójelek, számozott példamondatok) generatív, talán éppen magától Chomskytól származó újítás. Máté Jakob (1998) és Robins is – nagyon helyesen – külön-külön tárgyalja a strukturalista iskolákat és a generatív nyelvészetet, utóbbi a strukturalistákat „A huszadik század első felének nyelvészete”, a generatív

vokat „A huszadik század második felének nyelvésze” fejezetcím alatt.

A látványos paradigmaváltások ellenére a korábbi paradigmák is tartják magukat: világszerte máig egyaránt művelnek hagyományos filológiát, normatív, történeti-összehasonlító, strukturalista és generatív nyelvészetet, nem beszélve olyan fokozatosan teret hódító irányzatokról, mint például a kognitív nyelvészet. Az itt recenzeált művek pedig elsősorban nem riválisai, hanem kiegészítői egymásnak. Általánosságban közülük talán Robins műve a legmegbízhatóbb, de hiányzik belőle például a bizánci nyelvtudomány tárgyalása, ami megvan H. Tóthnál (55–58.), s ugyancsak hiányzik a szociolingvisztika kialakulásának tárgyalása, ami megvan Máténál (1998: 266–295.).

Irodalom

- Amirova, T. A., B. A. Olchovikov & Ju. V. Roždestvenskij: ABRISS DER GESCHICHTE DER LINGUISTIK. Ins Deutsche übersetzt von Barbara Meier. Leipzig, Bibliographisches Institut, 1980.
- Antal László, szerk.: MODERN NYELVELMÉLETI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY I–VI. Tankönyvkiadó, 1981–1986.
- Austerlitz, Robert: GOMBOCZ ZOLTÁN ÉS A MAI MAGYAR NYELVTUDOMÁNY. In: Kiss Jenő & Szűts László, szerk.: TANULMÁNYOK A MAGYAR NYELVTUDOMÁNY TÖRTÉNETÉNEK TÉMAKÖRÉBŐL. Akadémiai, 1991: 26–29.
- Bopp, Franz: ÜBER DAS CONJUGATIONSSYSTEM DER SANSKRITSPRACHE IN VERGLEICHUNG MIT JENEM DER GRIECHISCHEN, LATEINISCHEN, PERSISCHEN UND GERMANISCHEN SPRACHE. Frankfurt-am-Main, in der Andreäischen Buchhandlung, 1816.
- Gombocz Zoltán: JELENTÉSTAN ÉS NYELVTÖRTÉNET. VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK. Szerk. Kicsi Sándor András. Akadémiai, 1997.
- Graur, Alexandru & Lucia Wald: SCURTĂ ISTORIE A LINGVISTICII. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977³.
- Havas Ferenc, szerk.: NYELVTIPOPOLÓGIAI SZÖVEG-
GYŰJTEMÉNY (XIX. SZÁZAD). Tankönyvkiadó, 1977.
- Helbig, Gerhard: GESCHICHTE DER NEUEREN
SPRACHWISSENSCHAFT. UNTER BESONDEREN ASPEKT DER GRAMMATIK-THEORIE. Leipzig, Bibliographisches Institut, 1973.

Kiparsky, Paul: EXPLANATION IN PHONOLOGY. Dordrecht, Holland & Cinnaminson, USA, Foris, 1982.

Kuhn, Thomas S.: THE STRUCTURE OF SCIENTIFIC REVOLUTIONS. Chicago & London, The University of Chicago Press, 1962. Phoenix edition, 1964, 1970². A TUDOMÁNYOS FORRADALMAK SZERKEZETE. Fordította Biró Dániel. Gondolat, 1984.

Robins, Robert Henry: A SHORT HISTORY OF LINGUISTICS. London, Longmans, Bloomington, Ind. Indiana University Press, 1967.

Szemerényi Oswald: A MODERN NYELVTUDOMÁNY FEJLŐDÉSÉNEK A NYELVSTRUKTÚRÁBAN REJLŐ RUCÓI. *Magyar Nyelv*, 88(1992)1: 1–13.

Telegdi Zsigmond, szerk.: SZÖVEG-
GYŰJTEMÉNY AZ ÁLTALÁNOS NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ. Tankönyvkiadó, 1968.

Terts István: A NYELVTUDOMÁNY-TÖRTÉNET MINT SZAKMA. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 13, 1981: 195–206.

Kicsi Sándor András

GYERMEKEK ÉS ISTENEK

Fischer Iván és a Budapesti Fesztiválzenekar új Kodály-lemezéről

Kodály Zoltán:

Háry János-szvit, részletek

a Háry János daljátékából,

Galántai táncok, Marosszéki táncok,

gyermekkorosok

Magnificat Gyermekkar, vezényel Szebelédi Valéria,

Miraculum Gyermekkar, vezényel Durányik László,

Budapesti Fesztiválzenekar, vezényel Fischer Iván

Philips 462 824–2

A Kodály műveiben megjelenő intonációk időnként Gustav Mahler kompozícióit idézik emlékezetünkbe – ilyen hangütés például a HÁRY-SZVIT-ben a Napóleon bukását kísérő gyászinduló. De a MAROSSZÉKI TÁNCOK még ennél is közelebbi rokonságot mutat Mahler egész esztétikai szemléletével. Nála ugyanis a népdal-, a Ländler- és a gyászinduló-allúziók ugyanazt a szerepet játsszák, mint Kodálynál a táncdallamok: „*az egykori Tündérország képét idézik fel*” – ahogy Kodály írja partitúrája előszavában. A vágyódás az aranykor után tehát kulcsszerepet kap mindkettjük művészeté-